

Корольчук В. М. доктор психологічних наук, професор,
Державний торговельно-економічний університет
<https://orcid.org/0000-0002-7981-9494>

Корольчук М. С. доктор психологічних наук, професор,
Державний торговельно-економічний університет;
<https://orcid.org/0000-0003-2524-4784>

Кривда К. К. аспірантка кафедри психології
Державного торговельно-економічного університету
<https://orcid.org/0009-0000-4534-5502>

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО ЗДОРОВ'Я МЕНЕДЖЕРІВ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВІЙНИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ АНКЕТУВАННЯ)

Встановлено, що фізичний і психологічний компоненти особистості знаходяться у межах середніх величин, що свідчить про позитивні тенденції долаття негативних зовнішніх впливів на професійне здоров'я обстежуваних, а також вказує на збереження ресурсного компоненту за рахунок духовної сфери. Визначено, що особистісний ресурс зумовлює непохитність в обранні свого шляху в умовах війни і завдяки самовладанню, саморегуляції обстежувані прагнуть до подолання труднощів і до особистісного та професійного зростання.

Ключові слова: чинники; професійне здоров'я; менеджери торговельних підприємств; умови війни.

Вступ. У нинішніх умовах воєнних конфліктів у різних регіонах світу і зокрема агресії РФ в Україні набула проблема ефективного захисту і забезпечення використання трудових ресурсів, суттєво підвищилось значення показників стану професійного здоров'я працівників зайнятих в різноманітних сферах економіки. Вимоги до людини в умовах війни характеризується постійною зміною сенсу та змісту життєдіяльності як в особистісній сфері так і у професійній. При цьому, вимоги до професіоналізму, професійної готовності спеціаліста динамічно змінюються і не обмежуються лише володінням спеціальними компетентностями у відповідності до стандартів професії, а у сукупності охоплюють різні структурні компоненти особистості.

Психологічне забезпечення професійного здоров'я працівника набуває економічної цінності поряд з прибутком підприємства, адже це інтегрує складні взаємовідношення людини з професійним середовищем та є мірою узгодження соціальних потреб суспільства і можливостей людини в особливих умовах професійної діяльності.

У зв'язку із агресивною війною РФ в Україні, проблеми збереження, підтримки і

психологічного забезпечення здоров'я працюючого населення, набули особливої гостроти. Надзвичайно велика кількість малих і великих підприємств з певною численністю працюючих у ринкових відносинах в умовах війни, мають притримуватись оновлених принципів соціального захисту, необхідності збереження здоров'я працівників шляхом його психологічного забезпечення.

Професійна діяльність менеджерів торговельних підприємств (МТП) змінюється в принципово нових особливих умовах війни, коли на психіку особистості діє комплекс агресивних і раптових стресогенних чинників її адаптивні можливості виснажуються і відбуваються суттєві зміни в психологічній, соціальній, поведінковій, когнітивній, емоційно-вольовій і професійній сферах, що суттєво знижує рівень професійного здоров'я. Такі негативні наслідки потребують ретельного дослідження і надання практичних рекомендацій науковців у галузі психології, соціології, медицини, екології, економіки щодо збереження, підтримки і відновлення професійного здоров'я фахівців.

Мета статті - представити порівняльний аналіз результатів анкетування менеджерів торговельних підприємств стосовно чинників

і особливостей їх впливу на професійне здоров'я обстежуваних в умовах війни у довоєнний період, з початком війни і через 1,5 року війни.

Теоретичне підґрунтя. Результати численних досліджень Л. Карамушки, О. Кокуна, О. Креденцер, Г. Ложкіна, М. Ткалич та інших, дозволяють вважати, що професія менеджера на теперішній час є тим видом трудової діяльності, який пред'являє підвищені вимоги для фізичного, психічного здоров'я, соціального, екологічного і професійного здоров'я фахівця [2, 3, 4, 13]. Тривала діяльність в особливих негативних умовах війни в результаті може призвести до втрати творчого настрою, появи емоційного виснаження, погіршення міжособистісних стосунків та загалом до зниження рівня професійного здоров'я, до проблем в особистісному і професійному зростанні (С. Болтвіць, О. Кокун, М. Корольчук, В. Корольчук, С. Миронець, В. Осьодло та інші) [1,3, 7, 5, 6, 9]. .

У зарубіжних дослідженнях вплив війни на особистість в інший час та інших регіонах світу, професійну діяльність визначено у роботах R.Murthy [10], S. Priebe, M. Bogic, D. Ajdukovic et.al. [12], Л. Карамушки [2].

Особливого значення набувають роботи, які спрямовано на дослідження професійного здоров'я, визначення його перебігу і особливостей в умовах війни. Аналогічні дослідження щодо наслідків розглядаються в останніх публікаціях та відображено в роботах Л. Карамушки [2], О. Кокуна, В. Пішко, І. Лозінської [3], В. Осьодла [6], М. Ткалич [13] та інших.

Отже, нині вітчизняні науковці різнобічно і комплексно вивчають соціально-економічні детермінанти і наслідки професійної діяльності фахівців в умовах війни, а також зміст, структуру, особливості професійного здоров'я та психологічні технології його збереження, підтримки та відновлення.

Сутність досліджень вітчизняних науковців полягає у поглибленні теоретичних уявлень та розробленні практичних заходів, які сприятимуть оптимізації процесу забезпечення професійного здоров'я працівників у нинішніх умовах війни.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження розроблено і використано анкету «Комплексний опитувальник чинників професійного здоров'я особистості в умовах війни» В. Корольчук, М. Корольчук, К. Кривда.

Анкета включає 5 компонентів професійного здоров'я – психологічний, соціальний, фізичного здоров'я, професійний і ресурсний. Кожен із компонентів включає 10 стверджень, які дають можливість суб'єктивно оцінити чинники власного професійного здоров'я менеджерів торговельних підприємств (далі МТП).

Оцінювання здійснювались за десятибальною шкалою, кожен компонент за десятьма змінними. Так, рівень 10-9 – розглядається як високий щодо впливу на професійне здоров'я, 8-7 – вище середнього, 6-5 – середній рівень, 4-3 – нижче середнього, 2-0 – низький рівень впливу на професійне здоров'я обстежуваних. Окремі і підсумкові відповіді за кожним із компонентів професійного здоров'я підлягали аналізу отриманих даних, узагальненню і порівнянню результатів довоєнного періоду, початку війни і через півтора роки війни, що представлено у статті.

Особливості вибірки досліджуваних. Група №1 – 180 менеджерів торговельних підприємств до війни, групи №2 – 115 менеджери торговельних підприємств на початку війни (перші 3 місяці війни), група №3 – 105 менеджерів торговельних підприємств через півтора роки з початку війни.

Опитування проводилось у місті Києві та Київської області. Переважна більшість респондентів чоловіки – 89%, жінки – 11%. Вікова категорія – 40 (±5) років, одружених – 80%, дітей мають 70% обстежених.

Результати і обговорення. Виходячи з теоретичного аналізу вивчення психологічного забезпечення професійного здоров'я фахівців, підходів ВОЗ і наукової спільноти та власних досліджень щодо сутності професійного здоров'я, яке зумовлено впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, виявляється функціональним станом і працездатністю та включає такі основні компоненти як – психологічний, соціальний, фізичного здоров'я, професійний і ресурсний.

Отже, усвідомлюючи, що існують ще інші підходи щодо вивчення професійного здоров'я фахівців в мовах війни, ми у своєму дослідженні здійснили порівняльний аналіз показників кожного з п'яти зазначених компонентів та його складових.

До психологічного компоненту в анкеті віднесено наступні складові: суб'єктивне відчуття послаблення уваги, пам'яті, мислення; перебільшення або недооцінка об'єктивної дійсності; перевага негативного песимістичного мислення; висока нервово-психічна напруга; депресивність; агресивність; невротичність; стресочутливість; тривожність; страх; підсумкову оцінку середніх значень.

За результатами порівняльного аналізу впливу змінних психологічного компоненту на професійне здоров'я особистості встановлено такі загальні особливості: а) усі змінні довоєнного періоду виявились на суттєво нижчому рівні ($p \leq 0,05$) у порівнянні з результатами, які отримано на початку війни і через півтора року війни ($p \leq 0,05$); б) з початком війни усі змінні суттєво вищі за своїми значеннями у порівнянні з довоєнним періодом; в) відповідно через півтора року війни суттєво знизилась у порівнянні з початком війни такі змістовні характеристики, як оцінка об'єктивної дійсності – $6,8 \pm 1$ б. до $4,1 \pm 0,3$ б. ($p \leq 0,05$) і страх – з $6,7 \pm 0,3$ б. до $5,3 \pm 0,7$ б. ($p \leq 0,05$). Це

свідчить про певний рівень адаптації МТП до діяльності в особливих умовах війни; г) водночас закономірністю і особливістю є те, що 10 змінних суттєво збільшились через півтора року війни у порівнянні з довоєнним періодом і 8 із початковим періодом війни ($p \leq 0,05$). Це стосується таких змінних, як суб'єктивне відчуття погіршення когнітивної сфери, відповідно у довоєнний період – 0 б. з початком війни – $4,0 \pm 0,1$ б. і через півтора року війни – $6,1 \pm 0,9$ б. ($p \leq 0,05$); негативне і песимістичне мислення відповідно – 0 б.; $4,0 \pm 0,5$ б. і $8,2 \pm 0,1$ б. ($p \leq 0,05$). Високі рівні НПП встановлено відповідно: $2,7 \pm 0,4$ б.; $6,1 \pm 0,1$ б. і $8,3 \pm 0,2$ б. ($p \leq 0,05$); депресивність - $0,5$ б.; 0 б.; $0,1 \pm 0,9$ б.; $6,0 \pm 0,9$ б. ($p \leq 0,05$); агресивність - $2,3 \pm 0,2$ б.; $4 \pm 0,7$ б.; $5,9 \pm 0,4$ б. ($p \leq 0,05$); стресочутливість - $4,1 \pm 0,4$ б.; $7,2 \pm 0,1$ б.; $8,7 \pm 0,9$ б. ($p \leq 0,05$); тривожність - $2,2 \pm 0,4$ б.; $4,3 \pm 0,5$ б.; $6,7 \pm 0,3$ б. ($p \leq 0,05$).

Таким чином, за результатами порівняльного аналізу самооцінки МТП визначено рівень впливу змінних психологічного компоненту на професійне здоров'я і встановлено загальні закономірності, які полягають у тому, що у довоєнний період цей показник зафіксовано на низькому рівні – $1,54 \pm 0,182$ б. з початком війни загальний показник збільшився до $4,98 \pm 0,54$ б. (середнього рівня) і через півтора року війни він зростає до $6,53 \pm 0,45$ б. ($p \leq 0,05$) (табл).

Таблиця

Результати впливу компонентів професійного здоров'я на підприємців під час війни

№ з/п	Компоненти професійного здоров'я	До війни	Початок війни	Через 1,5 року війни
1	Психологічний	$1,54 \pm 0,18$	$4,98 \pm 0,54^*$	$6,53 \pm 0,45^*$
2	Соціальний	$1,74 \pm 0,25$	$5,94 \pm 0,72^*$	$7,41 \pm 0,92^*$
3	Фізичного здоров'я	$1,19 \pm 0,34$	$3,67 \pm 0,77^*$	$6,1 \pm 1,04^*$
4	Професійний	$1,32 \pm 0,6$	$7,16 \pm 1,1^*$	$8,04 \pm 1,3$
5	Ресурсний	$1,49 \pm 0,32$	$4,36 \pm 0,79^*$	$7,34 \pm 1,07^*$
6	Підсумковий результат	$1,45 \pm 0,34$	$5,22 \pm 0,78^*$	$7,08 \pm 0,96^*$

Примітка: * - достовірність відмінностей між групами $p \leq 0,05$

Джерело розроблено автором

У перші три місяці війни усі показники збільшились у порівнянні з довоєнним періодом і більшість з них у порівнянні з довоєнним періодом і 8 через півтора року війни суттєво змінилась у бік збільшення ($p \leq 0,05$). Такі результати свідчать про те, що зміни психологічного компоненту суттєво впливають під час усіх періодів професійної діяльності МТП у результаті впливу зовнішніх факторів, що суттєво змінює

суб'єктивне сприйняття складових психологічного компоненту. При цьому інтерес, раптовість, тривалість дії зовнішніх чинників на психіку респондентів зумовлює їх суттєве зростання від довоєнного періоду, з початком війни і через півтора року війни.

Показники соціального компоненту включають: труднощі у комунікації; труднощі соціальної активності; конфліктність; замкненість; способи долання

стресу (алкоголь, куріння, переїдання); труднощі самореалізації; сімейні негаразди; погіршення стосунків із друзями; труднощі в реалізації актуальних потреб (безпека, стабільність, повага); рівень зниження соціального захисту; підсумкову оцінку середніх значень.

Порівняльний аналіз змінних соціального компоненту у довоєнний період, у перші місяці війни і через півтора року війни свідчать про особливості кожного з періодів і специфіки впливу на професійне здоров'я МТП. Так усі десять показників довоєнного періоду були суттєво нижчими, як у порівнянні з початком війни, так і у порівнянні з періодом через півтора року війни ($p \leq 0,05$).

За результатом порівняння змінних на початку війни і через півтора року війни встановлено, що три показники із десяти визначено у межах високого рівня. Це стосується труднощів реалізації актуальних потреб (безпека, стабільність, повага) з початком війни – $8,9 \pm 1$ б.; через півтора року війни – $9,1 \pm 0,9$ б.; відповідно труднощі в самореалізації – $8,1 \pm 0,9$ б.; $8,7 \pm 0,01$ б. і труднощі в соціальній активності – $8,3 \pm 0,4$ б.; $8,6 \pm 0,8$ б. Тобто, ці три змінні які суттєво впливають на професійне здоров'я респондентів з початком війни через і півтора року війни.

Водночас, інші сім змінних суттєво негативно змінились через півтора року. Так, труднощі в комунікації - з $5,1 \pm 0$ б. з початку війни до $8,7$ б. - через півтора року ($p \leq 0,05$). Відповідно труднощі в комунікації збільшилась з $3,6 \pm 0,9$ б. до $6,8 \pm 1,0$ б.; рівень замкненості – з $3,5 \pm 0,5$ б. до $5,8 \pm 1,2$ б.; асоціальні способи долання стресу – з $7,0 \pm 0,9$ б. до $8,3 \pm 1,1$ б.; сімейні негаразди погіршились з $3,7 \pm 0,7$ б. до $6,7 \pm 1,5$ б.; погіршились стосунки з друзями – з $3,1 \pm 0,9$ б. до $4,7 \pm 0,3$ б. і знизився рівень соціального захисту, відповідно, – з $6,8 \pm 1,2$ б. до $8,7 \pm 1,3$ б. ($p \leq 0,05$).

Отже, за порівняльним аналізом змінних соціального компоненту встановлено такі загальні особливості.

Інші показники були суттєво вищими у порівнянні з довоєнним періодом та істотно нижчими у порівнянні з показниками які визначено через півтора року війни.

Тривалість негативного впливу на повсякденну життєдіяльність і професійну діяльність в умовах війни, зумовили високий рівень п'яти показників з десяти, а саме: труднощі в реалізації актуальних потреб (безпека, стабільність, повага); зниження рівня соціального захисту; труднощі в самореалізації, в соціальній активності, в комунікації.

При цьому, інші п'ять змінних виявились вищими за середній і на середньому рівні, що сукупності суттєво впливають на професійне здоров'я МТП. Респонденти з такими показниками потребують соціальної підтримки, як найближчого оточення (сім'ї, родини, колег по роботі), так і керівників торговельних підприємств та владних структур, щодо правового захисту підприємців в їх діяльності.

Окремі складові компоненту фізичного здоров'я (КФЗ) включають: проблеми фізичного здоров'я; розлади сну; розлади шлунково-кишкового тракту; утруднене чи прискорене дихання; болі в області грудей; прискорене серцебиття; запаморочення; тремтіння; втрата чи збільшення ваги; загострення соматичних захворювань; підсумкову оцінку середніх значень.

З'ясовано, що за результатами порівняльного аналізу показників менеджерів торговельних підприємств, щодо динаміки складових КФЗ до війни, з початку війни і через 1,5 року війни дають підстави зробити такі висновки. Загальною закономірністю є те, що: по-перше, кожен з періодів дослідження має свої особливості щодо впливу окремих складових КФЗ на професійне здоров'я. Так підсумкова оцінка змінних КФЗ у довоєнний період спостерігається у межах низького рівня – $1,19 \pm 0,34$ б., з початком війни цей показник збільшився до $3,6 \pm 0,77$ б. і через півтора роки війни - до $6,1 \pm 1,04$ б. ($p \leq 0,05$).

По-друге, найбільший вплив на професійне здоров'я обстежуваних у порівнянні з довоєнним періодом зафіксовано за п'ятьма твердженнями, щодо розладів сну, що за такими показниками відповідно в динаміці від довоєнного рівня $1,3 \pm 0,7$ б., з початком війни зростають до $6,8 \pm 1,3$ б. ($p \leq 0,05$), і через півтора роки війни – $9,2 \pm 0,8$ б. ($p \leq 0,05$). Проблеми пов'язані зі

здоров'ям відповідно суттєво змінилась від низького до вище середнього рівня, а саме – $2,5 \pm 0,5$; $6,7 \pm 0,9$; $8,3 \pm 1,7$ б. ($p \leq 0,05$). Загострення соматичних захворювань збільшились в динаміці з $2,1 \pm 0,9$ б. до $5,4 \pm 1,2$ б. і $8,1 \pm 0,9$ б., відповідно в довоєнний період, з початку війни і після війни. Показники загострення соматичних захворювань збільшились відповідно з $2,1 \pm 0,9$ б. до $5,4 \pm 1,2$ б. і $8,1 \pm 0,9$ б. Розлади ШКТ змінилися наступним чином в динаміці від $1,5 \pm 0,5$ б., $4,6 \pm 0,6$ б., $7,9 \pm 1,7$ б. ($p \leq 0,05$). Втрата чи збільшення ваги змінювалась таким чином: довоєнний період – $1,2 \pm 0,3$ б., з початком війни – $2,1 \pm 0,7$ б. і під час війни – $7,7 \pm 0,8$ б. ($p \leq 0,05$). По-третє, як за результатами окремого кожного, так за підсумковими значеннями встановлено, що контроль, підтримка, збереження і відновлення фізичного здоров'я має зосередитись на змінних, які зумовлюють найбільш негативний вплив. Це стосується таких змінних, а саме: розлади сну, проблеми з фізичними параметрами обстежуваних, проблеми із загостренням хронічних захворювань, розлади ШКТ і втрата чи збільшення ваги.

Порівняльний аналіз змінних ПК до війни, на початку війни і через півтора роки війни показав суттєві зміни у динаміці показників цього компоненту. До професійного компоненту ми ввели наступні показники: зниження мотивації до професійної діяльності; труднощі виконання професійних завдань; соціально напружена ситуація в організації; складність або імпульсивність при прийнятті рішення; зниження прибутку; загроза втрати бізнесу; труднощі взаємодії з партнерами; професійне вигорання; негативний вплив зовнішніх факторів; погіршення соціально-економічної й політичної ситуації в країні; підсумкову оцінку середніх значень.

Встановлено, що найбільш суттєвих змін зазнали у порівнянні з довоєнним періодом і з початком війни такі показники, як: загроза втрати бізнесу, який в довоєнний період дорівнював $1,5 \pm 0,5$ б., з початком війни – $9,1 \pm 0,9$ б. ($p \leq 0,05$) і через півтора року така загроза виявилась на рівні – $9,5 \pm 0,5$ б. Аналогічних змін зазнав показник погіршення соціально-економічних і політичної ситуації в країні - до війни – $2,7 \pm 5$

б., з початком війни до $8,8 \pm 1$ б. ($p \leq 0,05$) і через півтора роки війни – $9,5 \pm 0,5$ б..

Негативний вплив зовнішніх факторів на професійне здоров'я МТП збільшилось відповідно з $2,0 \pm 0,3$ б. до війни до $8,7 \pm 1,3$ б. на початку війни і $9,2 \pm 0,8$ б. через 1,5 роки війни. Зниження прибутків відповідно у порівнянні із довоєнним періодом різко знизилась до $7,6 \pm 0,8$ б. і з початком війни і через півтора роки війни цей показник зафіксована на рівні $8,8 \pm 1,2$ б. ($p \leq 0,05$).

При цьому, ще три змінних змінились з низького рівня до вищого за середній. Це відповідно за такими складовими: труднощі виконання професійних завдань з $1,7 \pm 0,3$ б. до $6,8 \pm 1,2$ б., $8,2 \pm 1,8$ б., соціальна напруженість в організації, підприємстві з $1,2 \pm 0,8$ б. до $7,0 \pm 0,6$ б., $8,1 \pm 0,9$ б. ($p \leq 0,05$). Також суттєво змінилась складність або імпульсивність прийняття рішень з $2,8 \pm 0,7$ до $8,5 \pm 1,5$ б. і $7,3 \pm 1,7$ б. ($p \leq 0,05$).

Таким чином, встановлено загальну закономірність, яка полягає в тому, що у довоєнний період вплив на професійне здоров'я менеджерів торговельних підприємств відбулась за підсумковою оцінкою середніх значень ПК на низькому рівні – $1,32 \pm 0,6$ б., з початком війни суттєве зростання відбулось у підсумку за ПК, що вплив на професійне здоров'я до $7,16 \pm 1,1$ б. ($p \leq 0,05$). При цьому тривалий вплив зовнішніх і внутрішніх чинників професійного компоненту психологічних особливостей призвів до підвищення підсумкової оцінки ПК під час війни до $8,0 \pm 4,1$ б. ($p \leq 0,05$). Це дає підстави рекомендувати використання психологічних технологій для оптимізації професійного компоненту МТП, яке зумовлює суттєво негативний вплив на професійне здоров'я з метою його поліпшення.

До ресурсного компоненту ввійшли такі показники як: внутрішньоособистісні ресурси (фізичні і психічні резерви; духовний потенціал (віра в себе, включеність у ситуацію); самоконтроль (непохитність обрання свого шляху, сфери, реалізації мети); самореалізація (прийняття і долання ризиків, труднощів зростання)); соціальна підтримка (підтримка сім'ї, родини; підтримка друзів, найближчих людей); зовнішні ресурси (підтримка колег по роботі; підтримка керівників (партнерів); наявність фінансових ресурсів; рівень соціально-правового захисту

в країні); підсумковий рівень ресурсів обстежуваних.

За порівняльним аналізом змінних РК в динаміці обстежуваних МТП до війни, з початком війни і через півтора роки війни з'ясовано такі особливості. Так, найбільших негативних змін зазнали показники зовнішніх ресурсів. До війни рівень труднощів щодо соціально-психологічного захисту в країні було визначено як нижчий за середній – $4,1 \pm 1,1$ б. З початком війни цей показник збільшився до $6,9 \pm 1,4$ б. і через півтора року війни труднощі щодо соціального захисту зросли до $9,2 \pm 0,8$ б. ($p \leq 0,05$).

Внутрішньо-особистісні ресурси змінилися в негативний бік у порівнянні з аналогічним в динаміці обстежуваних таким чином. Найбільше негативних змін внутрішньо особистісних ресурсів зазнали показники самореалізації з $2,1 \pm 0,1$ б. до війни; до $4,8 \pm 0,5$ б. перші три місяці війни і через півтора року війни – до $9,2 \pm 0,8$ б. ($p \leq 0,05$). Аналогічного рівня негативних змін зазнали ствердження, щодо погіршення рівня функціональних і психологічних ресурсів здоров'я, відповідно з $1,5 \pm 0,5$ б. до $5,1 \pm 0,2$ б. і $8,9 \pm 1,1$ б. ($p \leq 0,05$). При цьому істотних змін зафіксовано і стосовно таких характеристик, як зниження духовного потенціалу від 0 б. у довоєнний період, збільшення труднощів щодо використання духовного потенціалу до $3,7 \pm 0,7$ б. з початком війни і зростання його негативного значення до $6,9 \pm 1,1$ б. ($p \leq 0,05$).

Щодо соціальної підтримки, то вона суттєво негативно змінилися у динаміці дослідження за рівнем підтримки друзів, інших людей з $1,2 \pm 1,08$ б., довоєнний період до $2,4 \pm 0,6$ б. з початку війни і до $6,7 \pm 1,5$ б. зросли труднощі соціальної підтримки через півтора роки війни.

Водночас, стабільно висока підтримка виявилась підтримка сім'ї, родини.

Отже, за результатами порівняльного аналізу змінних ресурсного компоненту встановлено такі особливості. Найбільшими змінами в динаміці в довоєнний період, з початком війни і через півтора роки війни за аналізом показників ресурсного компоненту спостерігаються такі показники. У першу чергу, це стосується низького рівня соціально-правового захисту в країні, погіршення фінансових ресурсів, труднощів щодо підтримки з боку керівників, партнерів і колег на роботі.

Друга закономірність полягає в істотному збільшенні негативного рівня внутрішньо-особистісних ресурсів, це виявилась у труднощах самореалізації, погіршення фізичних і психічних ресурсів здоров'я, а також щодо труднощів у використанні духовного потенціалу, самоконтролю.

Третя закономірність полягає щодо труднощів соціальної підтримки друзів, інших людей, і при цьому відмічається стабільність підтримки родини й сім'ї.

Четверта закономірність виявляється у тому, що у підсумку порівняння з іншими показники ресурсних компонент найбільш стійкими виявилися – самоконтроль щодо обрання свого шляху і реалізації своєї мети, підтримки сім'ї, рідних. Найбільш виражені чотири змінних зовнішніх ресурсів, що в сукупності зумовили низький рівень впливу зовнішніх і внутрішніх змінних на професійне здоров'я МТП на підвищення рівня з $1,49 \pm 0,3$ б. довоєнного періоду до $4,36 \pm 0,79$ б. з початком війни і через 1,5 року війни загальна оцінка рівня ресурсів збільшилась до $7,34 \pm 1,07$ б.

Такі результати свідчать про необхідність розробки спеціальної програми, спрямованої на оптимізацію використання внутрішніх і зовнішніх ресурсів особистості.

Отже, за результатами аналізу психологічного, соціального, фізичного, професійного і ресурсного компонентів, які зумовлюють професійне здоров'я менеджерів торговельних підприємств, що спостерігається у довоєнний період, з початком війни, через півтора року війни, встановлено такі закономірності. По-перше, у довоєнний період щодо впливу на професійне здоров'я – усі його компоненти визначено на низькому рівні. По-друге, з початком війни і через півтора роки війни суттєво посилилась негативні впливи зовнішніх і внутрішніх чинників на особистісний компонент професійного здоров'я, що зумовило істотне підвищення їх негативного впливу на професійне здоров'я ресурсного компоненту з початком війни і через півтора роки війни. По-третє, у довоєнний період усі компоненти практично однобічно впливали на професійне здоров'я в межах низького рівня, то з початком війни найбільших змін зазнали показники професійного і соціального компонентів. По-четверте, через півтора роки війни чотири змінних із п'яти, було визначено вищими за

середній рівень щодо професійного компоненту, соціального, ресурсного, психологічного. Це свідчить про те, що тривалий і суттєвий вплив зовнішніх факторів призвів до зниження ресурсних можливостей організму щодо зниження рівня функціональних і психічних резервів, що негативно вплинули на рівень самореалізації. Окрім того, зафіксовано низький рівень соціально-правового захисту в країні, соціальні труднощі, рівень взаємини і підтримки як з боку керівників, так і з боку колег. По-п'яте, ресурсний компонент незалежно від раптового і жорсткого початку і суворого й трагічного протягом півтора року війни завдяки підтримці сім'ї і родини і особистому самоконтролю у надзвичайних і критичних ситуаціях особистісний ресурс зберігається на середньому рівні, що зумовлює непохитність в обранні свого шляху і завдяки самовладанню, саморегуляції обстежувані прагнуть до подолання труднощів і до особистісного та професійного зростання.

Таким чином, за підсумковими результатами аналізу впливу компонентів професійного здоров'я на підприємців встановлено наступне. Визначено, що у довоєнний період показники впливу усіх п'яти компонентів на професійне здоров'я спостерігаються в межах низького рівня $1,19 \pm 0,34$ б. - $1,74 \pm 0,25$ б., що свідчить про їх гармонійне поєднання і мінімальний негативний вплив на професійне здоров'я МТП, окрім високого рівня негативного впливу щодо професійного захисту.

На початку війни найбільший негативний вплив на професійне здоров'я мали проблеми стосовно виконання професійної діяльності (цей компонент дорівнює $7,16 \pm 1,1$ б. Інші складові у порядку зниження негативного впливу на професійне здоров'я респондентів спостерігаються у межах середніх величин, а саме: соціальний компонент - $5,94 \pm 0,72$ б; ресурсний - $4,36 \pm 0,71$ б. і фізичного здоров'я - $3,67 \pm 0,77$ б.

Отже, найбільш значущими щодо впливу на професійне здоров'я менеджерів на початку війни визначено професійний, соціальний і психологічний компоненти, що є показаннями для надання психологічної допомоги і напрямками для розроблення відповідних психологічних технологій. Через півтора роки війни найбільш значущими

щодо негативного впливу на професійне здоров'я виявились професійний компонент, соціальний і ресурсний. При цьому рівень фізичного і психологічного компоненту визначено у межах середнього рівня. Що зумовило аналогічний рівень впливу на професійне здоров'я обстежуваних за підсумком усіх компонентів - $7,08 \pm 0,96$ б.

Висновки. На підставі порівняльного аналізу компонентів професійного здоров'я підприємців під час війни встановлено, що їх значущість у різні періоди війни зростає від професійного до соціального, психологічного, ресурсного і компоненту фізичного здоров'я. Це дає підстави для розроблення технологій психологічного забезпечення з урахуванням спрямованості на оптимізацію професійного, соціального і психологічного компонентів та підтримкою ресурсного і фізичного.

Встановлено, що фізичний і психологічний компоненти особистості знаходяться у межах середніх величин, що свідчить про позитивні тенденції долаття негативних зовнішніх впливів на професійне здоров'я обстежуваних, а також вказує на збереження ресурсного компоненту за рахунок духовної сфери. При цьому, професійний і соціальний компоненти виявились найбільш вагомими щодо негативного впливу на професійне здоров'я менеджерів за рахунок труднощів організації управління і забезпечення професійної діяльності та зростання негараздів у взаємодії із адміністрацією і партнерами.

Визначено, що ресурсний компонент незалежно від раптового і жорсткого початку війни і суворого й трагічного її продовження протягом півтора року завдяки підтримці сім'ї, родини і особистому самоконтролю у надзвичайних і критичних ситуаціях особистісний ресурс зберігається на середньому рівні, що зумовлює непохитність в обранні свого шляху і завдяки самовладанню, саморегуляції обстежувані прагнуть до подолання труднощів і до особистісного та професійного зростання.

Перспектива подальшого дослідження полягає в обґрунтуванні комплексу психодіагностичних методик, дослідженні особливостей проявів професійного здоров'я за психологічним, соціальним, професійним, ресурсним і компонентом професійного здоров'я.

Список використаних джерел

1. Болтівець С.І. (2022) Психогігієнічна сфера зміцнення психічного здоров'я різних груп населення. Підвищення фізичної працездатності різних груп населення в процесі занять фізичною культурою і спортом. Ірпінь.
2. Карамушка, Л., Креденцер, О., Терещенко, К., Лагодзінська В. Івкін В., Ковальчук О.С. (2022) Особливості психічного здоров'я персоналу освітніх та наукових організацій в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 1 (25). С.62-74. DOI:<https://doi.org/10.31108/2.2022.1.25.7>
3. Кокун, О.М., Мороз, В.М., Пішко, І.О., Лозінська, Н.С. (2022) Теорія і практика управління страхом в умовах бойових дій: метод. посібник. Київ-Одеса: Фенікс. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/730971>
4. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. (2017) Психологія здоров'я людини / За ред. І. Я. Коцана.– Луцьк: РВВ - Вежа.
5. Миронець С. М. (2020) Психологія діяльності міжнародних гуманітарних місій: теоретичні та прикладні аспекти : монографія. Київ: Київ. Нац. торг.- екон. ун-т.
6. Осодло В. (2019) Стрес-асоційовані розлади здоров'я в умовах збройного конфлікту. Дніпро: Акцент.
7. Психологічне забезпечення професіогенезу фахівців торгівлі і сфери послуг : колективна монографія / [М. С. Корольчук, В. М. Корольчук, О. В. Полунін, С.М. Миронець та ін.]; за заг. ред. М.С. Корольчука (2020). Київ: Нац. торг.- екон. ун-т.
8. Рівень суб'єктивного стресу та його причини https://gradus.app/documents/114/Gradus_Digest_October_03112021.pdf
9. M. Korolchuk, V. Korolchuk, S. Myronets, S. Boltivets Y. Pozdnyshchuk Comparative characteristics of stress-resistant and non-stress-resistant individual profiles / *Propositos Y Representaciones*, Том 9, спеціальний випуск: SI, номер статті e1102. DOI: 10.20511/pyr2021.v9nSPE2.1102. Оpubліковано: MAR 2021. (журнал наукометричної бази Web of Science Core Collection)
10. Murthy, R.S., Lakshminarayana, R. Mental health consequences of war: a brief review of research findings. *World Psychiatry*. 2006. 5(1). pp.25-30.
11. Ovdiienko, I., Chausova, (2022). Impact of the COVID-19 pandemic on academic, social, emotional, and behavioral changes in university students. *International Journal of Health Sciences*, 6(2), 832–845. <https://doi.org/10.53730/ijhs.v6n2.8392>
12. Priebe, S., Bogic, M., Ajdukovic, D., et al. (2010). Mental disorders following war in the Balkans: a study in 5 countries. *Archives of General Psychiatry*, 2010. 67. pp.518-28. DOI:10.1001/archgenpsychiatry.2010.37
13. Tkalych, M., Snyadanko, I., Guba, N., Zhelezniakova, Yu. (2020) Social and psychological support for personnel in organizations: work-life balance programmes. *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*, Vol. 8, #2, pp. 159-166 <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2020.08.02.10>

References

1. Boltivets S.I. (2022) Psykhohiiienichna sfera zmitsnennia psykhichnoho zdorovia riznykh hrup naselennia. Pidvyshchennia fizychnoi pratsezdatsnosti riznykh hrup naselennia v protsesi zaniat fizychnoiu kulturoiu i sportom. [The psychohygienic sphere of strengthening the mental health of various population groups. Increasing the physical capacity of various population groups in the process of physical education and sports]. Irpin. (in Ukrainian)
2. Karamushka, L., Kredentser, O., Tereschenko, Ivkin, V., Lagodzinska, V., & Kovalchuk, O. Osoblyvosti psykhichnoho zdorovya personalu osvithnikh ta naukovykh organizatsii v umovakh viiny [Peculiarities of the mental health of the staff of educational and scientific organizations in the conditions of war]. *Organizatsiina psykhologia. Ekonomichna psykhologia*, 2022. 1(25), 62-74. <https://doi.org/10.31108/2.2022.1.25.7> (in Ukrainian)
3. Kokun, O. M., Moroz, V. M., Pishko, I. O., Lozinska, N. S. Teoria i praktyka upravlinnya strakhom v umovakh boiovykh dii [Theory and practice of fear management in combat conditions]. *Feniks*, 2022. 88 p. <https://lib.iitta.gov.ua/730971> (in Ukrainian)
4. Kotsan I. Ya., Lozhkin H. V., Mushkevych M. I. (2017) Psykhologia zdorovia liudyny [Psychology of human health]. / Za red. I. Ya. Kotsana.– Lutsk: RVV - Vezha. (in Ukrainian)
5. Myronets S. M. (2020) Psykhologia diialnosti mizhnarodnykh humanitarnykh misii: teoretychni ta prykladni aspekty. [Psychology of international humanitarian missions: theoretical and applied aspects] : monohrafiia. Kyiv: Kyiv. Nats. torh.- ekon. un-t. (in Ukrainian)
6. Osodlo V. (2019) Stres-asotsiiiovani rozlady zdorov'ya v umovakh zbroinoho konfliktu. [Stress-associated health disorders in conditions of armed conflict]. Dnipro: Aktsent. (in Ukrainian)
7. Psykhologichne zabezpechennia profesiohenezu fakhivtsiv torhivli i sfery posluh. [Psychological support for the professional development of trade and service professionals] : kolektyvna monohrafiia / [M. S. Korolchuk, V. M. Korolchuk, O. V. Polunin, S.M. Myronets ta in.]; za zah. red. M.S. Korolchuka (2020). Kyiv: Nats. torh.- ekon. un-t. (in Ukrainian)
8. Riven subiektyvnoho stresu ta yoho prychny. https://gradus.app/documents/114/Gradus_Digest_October_03112021.pdf
9. M. Korolchuk, V. Korolchuk, S. Myronets, S. Boltivets Y. Pozdnyshchuk (2021) Comparative characteristics of stress-resistant and non-stress-resistant individual profiles / *Propositos Y Representaciones*, T.9, SI, e1102. DOI: 10.20511/pyr2021.v9nSPE2.1102.
10. Murthy, R.S., Lakshminarayana, R.. Mental health consequences of war: a brief review of research findings. *World Psychiatry*, 2006. 5(1), 25-30.

11. Ovdiienko, I., Chausova, (2022). Impact of the COVID-19 pandemic on academic, social, emotional, and behavioral changes in university students. *International Journal of Health Sciences*, 6(2), 832–845. <https://doi.org/10.53730/ijhs.v6n2.8392>
12. Priebe, S., Bogic, M., Ajdukovic, D., et al. Mental disorders following war in the Balkans: a study in 5 countries. *Archives of General Psychiatry*, 2010, 67, 518-28. DOI:10.1001/archgenpsvchiatry.2010.37
13. Tkalych, M., Snyadanko, I., Guba, N., Zhelezniakova, Yu. (2020) Social and psychological support for personnel in organizations: work-life balance programmes. *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*, Vol. 8, # 2, pp. 159-166 <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2020.08.02.10>

Summary

Korolchuk V. M. doctor of psychological sciences, professor, State University of Trade and Economics

Korolchuk M. S. doctor of psychological sciences, professor, State University of Trade and Economics

Kryvda K. K. graduate student of the Department of Psychology State University of Trade and Economics

ANALYSIS OF FACTORS OF OCCUPATIONAL HEALTH OF MANAGERS OF COMMERCIAL ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF WAR (ACCORDING TO SURVEY RESULTS)

Introduction. In connection with the aggressive war of the Russian Federation in Ukraine, the problems of preserving, maintaining and psychologically ensuring the health of the working population have become particularly acute. An extremely large number of small and large enterprises with a certain number of workers in market relations in the conditions of war must adhere to the updated principles of social protection, the need to preserve the health of employees through psychological support.

The purpose of the article is to present a comparative analysis of the results of the survey of managers of trade enterprises regarding the factors and features of their influence on the professional health of the examinees in the conditions of the war in the pre-war period, with the beginning of the war and after 1.5 years of the war.

Research methods. To achieve the goal of the study, the questionnaire "Complex questionnaire of factors of occupational health of the individual in the conditions of war" was developed and used. V. Korolchuk, M. Korolchuk, K. Kryvda. The questionnaire includes 5 components of occupational health - psychological, social, physical health, professional and resource. Each of the components includes 10 statements that make it possible to subjectively assess the factors of the own professional health of managers of trading enterprises. Evaluations were made on a ten-point scale, each component by ten variables. Separate and final answers for each of the components of occupational health were subject to the analysis of the received data, generalization and comparison of the results of the pre-war period, the beginning of the war and one and a half years after the war, which is presented in the article.

Originality. Scientific novelty and practical significance of research results. Based on the results of the author's questionnaire, the specifics of the influence of factors on the professional health of managers of trade enterprises were clarified according to five components on the eve and during the war. The obtained results make it possible to conduct psychodiagnostics and direct the activities of the client and psychologist to support, preserve and restore the health and working capacity of employees of public organizations, law enforcement agencies and institutions in ordinary and special conditions.

Conclusions. On the basis of a comparative analysis of the components of the professional health of entrepreneurs during the war, it was established that their importance in different periods of the war increases from professional to social, psychological, resource and physical health components. It was established that the physical and psychological components of the personality are within average values, which indicates positive trends in overcoming negative external influences on the professional health of the examinees, and also indicates the preservation of the resource component at the expense of the spiritual sphere. At the same time, the professional and social components turned out to be the most significant in terms of the negative impact on the professional health of managers due to the difficulties of organizing management and ensuring professional activities and the growth of difficulties in interaction with the administration and partners. It was determined that personal resource determines steadfastness in choosing one's path in the conditions of war, and thanks to self-control, self-regulation, the examinees strive to overcome difficulties and to personal and professional growth.

The perspective of further research consists in substantiating the complex of psychodiagnostic methods, researching the peculiarities of the manifestations of occupational health according to the psychological, social, professional, resource and component of occupational health.

Keywords: factors; occupational health; managers of trade enterprises; conditions of war.

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.
The authors declare that they have no conflict of interest.

Дата надходження рукопису/Date of receipt of the manuscript: 01.12.23.

Дата прийняття рукопису/Date of acceptance of the manuscript: 31.12.23.

© 2024. This work is under an open license [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).